

A globális környezet középtávú gazdasági előrejelzése

A világ mezőgazdasága és az agrártermékek világkereskedelme (WTO)

Vitaanyag

2007. január

Helyzetelemzés

1) Csökkenő súly – növekvő jelentőség

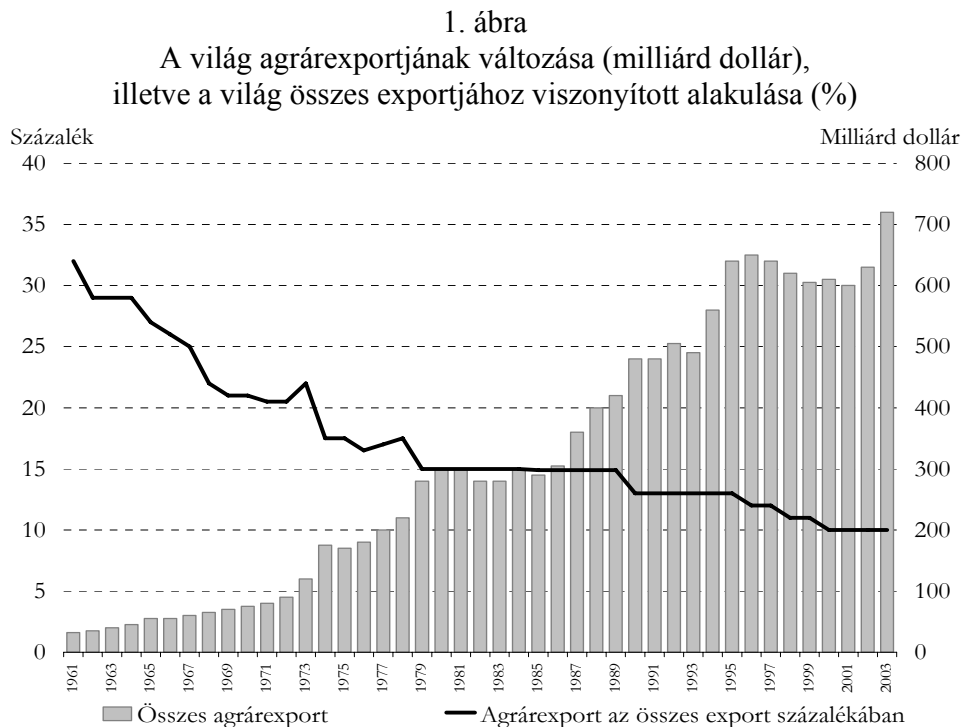
A XX. század második felében a világgazdaság szerkezeti átalakulásának hatására a „primary” szektorba tartozó mezőgazdaság részaránya mind a GDP előállításában, mind pedig a munkaerő foglalkoztatásában drasztikusan csökkent kezdetben a feldolgozóipar, majd pedig a szolgáltatások javára. Az ezredfordulón a fejlett országokban a mezőgazdasági termelés a **GDP**-nek mindössze 2%-át adja, a fejlődő országokban azonban még 11%-át (Afrikában 17%-át, Indiában 25%-át). Ettől sokkal jelentősebb súlyt képvisel az agrárszektor a **munkaerő** foglalkoztatásában: 2004-ben a fejlett országokban a gazdaságilag aktív népesség 6%-a dolgozott a mezőgazdaságban, míg a fejlődő országokban 53%-a (*State of food and agriculture, 2005*). A jelentős mértékű strukturális változások ellenére a 6,348 milliárdos világnépesség 41%-a **agrárnépesség** (a fejlett országokban 6%, a fejlődőkben 49%) s a Föld lakosságának több mint fele (3,25 milliárd ember) **vidéken** él (a fejlett országokban 348 millió, míg a fejlődőkben 2,9 milliárd (!)).

A világ **földterületének** 38%-a alkalmas mezőgazdasági tevékenységre. Míg a fejlett országokban az 1 főre eső agrárterület 1,33 hektár, addig a fejlődő országokban ennek a fele, 0,63 hektár. A mezőgazdasági területnek kevesebb, mint 30%-a **szántóföld** (a fejlett országokban 34,5%-a, a fejlődőkben 25,2%-a), a többi rét és legelő. Érdekesség, hogy az ezredfordulón a fejlődő országokban mind az **öntözött** terület aránya, mind pedig az 1 hektárra kiszórt **műtrágya** mennyisége nagyobb volt mint a fejlett országokban (22,4% *vis-à-vis* 10,9%, illetve 115,2 kg/ha *vis-à-vis* 82,9 kg/ha), ami egyrészt a klimatikus viszonyokban való különbséggel, másrészt a fejlett országok környezettudatos agrártermelésével magyarázható.

Ami a mezőgazdasági **termelés** alakulását illeti, a növénytermesztés és az állattenyésztés kibocsátási üteme világszinten az 1986-1995-ös időszak évi 1,9%-os növekedési üteméről az 1996-2005-ös időszakban 2,4%-ra emelkedett (a fejlődő országokban erőteljesebb volt a növekedési ütem emelkedése, mint a fejlettekben), vagyis túlszárnyalta a népesség növekedési ütemét. Következésképpen az 1 főre eső élelmiszertermelés növekedési üteme emelkedő tendenciát mutat, az említett két időszakban 0,3, illetve 1,1% volt. A termelésnövekedés jelentős része a hozamok emelkedésének tudható be: a gabonafélék hozama például a két időszakban világszinten 17%-kal emelkedett.

A mezőgazdasági termelés fentiekben bekövetkezett növekedése és a termelés világszinten komplementer jellege, valamint az ágazaton belüli munkamegosztás magas foka következtében a termelés igen jelentős része kerül **kereskedelmi** forgalomba: 2002 és 2004 között a világ agrártermelésének 37,6%-át tette ki az agrárexport (a fejlett országokban 85,0%-át és a fejlődőkben 20,8%-át). Vagyis a mezőgazdaság sokkal inkább integrálódott a világgazdaságba, mint a gazdaság többi ágazata. Ugyanakkor az agrárimport, illetve –import összes exporton, illetve importon belüli részaránya 10% körül volt az ezredforduló első éveiben a 10 évvel ezelőtti egyharmadhoz képest. (Lásd az 1. ábrát.) Jelenleg a világ agrárimportjának zömét, mintegy 70%-át a fejlett országok

adják (az EU részaránya mintegy 40%), míg a fejlődő országok részesedése mintegy 30%: ma sokkal kevésbé függnek az agrárexporttól, mint korábban. Az agrárkereskedelem áruszerkezete egyre inkább a feldolgozott termékek felé tolódik el.

Forrás: The State of Food and Agriculture 2005, 3. oldal

A fenti igen vázlatos helyzetképből az derül ki, hogy habár a szűken vett mezőgazdasági termelés súlya mind a GDP előállításában, mind a munkaerő foglalkoztatásában, mind pedig a kereskedelmi forgalmon belül csökkenő tendenciát mutatott az elmúlt évtizedekben, az agrárszektor továbbra is **jelentős szerepet** játszik:

- * a lakosság étellemmel való ellátásában, az ételmezés-biztonság megteremtésében,
- * a foglalkoztatásban és a jövedelmek termelésében, a vidéki lakosság megélhetésének biztosításában,
- * a vidék fenntartásában és a táj megőrzésében,
- * az ipar számára nyersanyagok termelésében,
- * az energiaforrások diverzifikálásában, valamint
- * az exportbevételek termelésében és az importszükséglet kielégítésében.

Kérdés, hogy hogyan fog változni a világ egyre multifunkcionálisabbá váló mezőgazdasága a jövőben.

2) Várható tendenciák a következő évtizedben

2.1. A keresletet és a kínálatot befolyásoló tényezők

a) Az OECD és a FAO előrejelzése szerint¹ a 2006 és 2015 közötti időszakban a világ mezőgazdasági, de különösen élelmiszertermelését alapvetően a **kereslet** fogja meghatározni (**demand-driven**). Ennek legfőbb összetevői a népesség és a jövedelmek alakulása, valamint a jövedelmek eloszlása és az urbanizáció alakulása lesznek.

A világ **népessége** az elkövetkezendő évtizedben csökkenő ütemben fog nőni az előző évtizedhez képest: míg 1996 és 2005 között évi 1,26%-kal nőtt a világ lakossága, addig 2006-2015 között évi 1,10%-kal fog gyarapodni, s 2015-re 7,2 milliárd lesz a Föld népessége. A lakosság több mint fele még mindig vidéki térségekben fog élni. A legmagasabb népességnövekedési ütemre Afrikában lehet számítani (évi 2%), míg Európában csökkenni fog a népesség lélekszáma. (Lásd az 1. táblázatot.)

Az OECD-FAO prognózisa a reál GDP viszonylag magas növekedési ütemével számol, különösen a nagy fejlődő országokban (India, Kína, Brazília), illetve az olajexportőr országokban, valamint az OECD-országok közül Koreában, Törökországban és Mexikóban. Ezért úgy vélik, hogy a **jövedelmek** az előttünk álló évtizedben dinamikusabban fognak nőni (évi 2,9%-kal), mint az elmúlt évtizedben (lásd az 1. táblázatot). A legmagasabb növekedési ütemre Afrikában lehet számítani, míg a legalacsonyabbra Európában. Ennek ellenére a világon megtermelt jövedelem eloszlása továbbra is egyenetlen marad, hiszen Afrika 1,8%-os súlyát aligha tudja jelentősen megemelni, míg Európa 32%-os részesedése csak kismértékben fog csökkenni.

1. táblázat
A népesség és a jövedelmek várható alakulása

	Népesség			Jövedelmek		
	Évi növekedési ütem		Vidéki	Évi növekedési ütem		Részarány
	1996-2005	2006-2015	%	1996-2005	2006-2015	%
Világ	1,26	1,10	50,8	2,64	2,90	100
Afrika	2,24	2,08	60,3	3,50	3,78	1,8
Latin-Amerika és a Karib-térség	1,47	1,20	22,4	2,03	3,61	5,7
Észak-Amerika	1,00	0,87	19,2	3,02	3,21	28,7
Európa	0,00	-0,11	26,7	2,33	2,17	32,1
Ázsia	1,28	1,07	60,1	2,64	3,13	30,2
Óceánia	1,36	1,10	26,7	3,48	3,09	1,6

Forrás: OECD-FAO *Agricultural Outlook 2006-2015*, OECD/FAO 2006, 13. oldal

¹ Lásd: OECD-FAO *Agricultural Outlook 2006-2015*, OECD/FAO 2006

A fejlődő országok lakosság- és jövedelemnövekedése sokkal közvetlenebbül hat az agrártermékek iránti keresletre, mint a fejlettebb országoké. Egyrészt jelentős szükségletek vannak még kielégítetlenül, vagyis a jövedelemnövekedés jelentős része nyilvánul meg közvetlen élelmiszerkeresletben. Másrészt egy bizonyos jövedelemszint felett a fogyasztási struktúra eltolódik a magasabb tápértéket képviselő, illetve feldolgozott termékek felé, ami a kereslet struktúrájának átalakulását eredményezi.

Ugyancsak az agrártermékek iránti keresletet, de immáron már a kínálatot is befolyásoló tényező az **urbanizáció**, vagyis a lakosságnak az alapvetően agrártevékenységet folytató vidéki településekről a nem-agrártevékenységet folytató városokba való települése. Míg ez a folyamat a fejlett országokban mára már többé-kevésbé befejeződött, addig a fejlődő országokban csak most fog végbe menni. 2015-re a világ lakosságának fele már városokban fog lakni, s a világ városi lakosságának pedig háromnegyede a fejlődő országokban fog élni. Az urbanizáció egyrészt a kínálatot csökkenti, hiszen az agrártevékenységet folytatók száma drasztikusan csökken, ugyanakkor növeli az élelmiszerkeresletet és átalakítja a fogyasztási struktúrát.

b) A korábbiaknál jelentősebb hatással lesz a világ mezőgazdaságára az **olajárak** alakulása. Egyrészt a tartósan magas olajár növeli az agrártermelés költségeit, másrészt reálisan felveti a **bioenergia** (bio-üzemanyag, biomassza) szélesebb körű igénybevételét. Ez utóbbi pedig megnövelheti a keresletet az alapanyagul szolgáló agrártermékek (kukorica, búza, cukornád, olajos magvak, állati zsiradék stb.) iránt. Az OECD előrejelzése szerint az olajárak ebben az évtizedben magas szinten fognak maradni, s csak aztán fognak 40 dollár/barrelre csökkenni. Ennek következtében elképzelhető, hogy az agrártermelés struktúrája eltolódik az energia-igényes termékek termelésétől az energianövények felé.

Ez pedig több problémát felvet. Igaz, hogy az energianövények termelése növelné az energiakínálatot és csökkentené a kőolajtól és földgáztól való függést, de növelné a föld és a víz iránti keresletet. Mivel ezek szűkiben rendelkezésre álló javak, így verseny alakulna ki az élelmiszertermelés és az energianövény-termelés között. Ez pedig aligha növelné az élelmezésbiztonságot (food security), holott 2015-re további 750 millió embert kellene élelmeznie a Földnek². Ráadásul az sem kizárt, hogy a földért és a vízéért folyó verseny következtében az élelmiszerárak emelkednének, ami tovább veszélyeztetné az élelmezésbiztonság megvalósíthatóságát, a szegények élelmiszerhez való hozzájutását³. A másik dilemma, hogy habár a biodízel és a bioethanol használata környezetkímélő, de amennyiben az energianövények termeléséhez csak további erdőirtással tudják a termőföldet biztosítani, akkor akár negatív is lehet a nettó környezeti hatás. Nem beszélve arról, ha az energianövények termelését csak további műtrágya- és növényvédőszer-bevitellel tudják fokozni!

c) Egy további bizonytalansági tényező az **éghajlatváltozásnak** a világ mezőgazdasági termelésére gyakorolt hatása. Ma már egyértelmű, hogy az elkövetkezendő évtizedben számolnunk kell a globális felmelegedéssel, a szélsőséges időjárással, a szárazságok, az áradások és a pusztító viharok nagyobb gyakoriságával. Kétségtelen, hogy ezeknek a kihívásoknak a fejlett országok inkább tudnak megfelelni, mint a fejlődő országok. Így

² Lásd: Karekezi-Kithyoma, 2006

³ 2000 és 2002 között a világon mintegy 852 millió ember volt alultáplált.

elsősorban az ő agrártermelési lehetőségeiket fogja negatívan befolyásolni a klímaváltozás. A FAO becslései szerint⁴ a felmelegedés következtében a fejlődő országok megművelhető földterülete 11%-kal csökkenne 2015-ig, s mintegy 280 millió tonnányi potenciális gabonatermést vesztenének el, ami 56 milliárd dollárnyi értékvesztést jelentene. Emellett a szélsőséges időjárás a hozamok csökkentésén keresztül is visszafogná a kínálatot. Nem beszélve arról, hogy az áradások például a még rendelkezésre álló élelmiszerhez való hozzájutást is akadályozzák az infrastruktúra tönkretétele és a jövedelmek csökkenése által. Ugyanakkor a fejlett országok a klímaváltozás nyertesei lennének, hiszen északabbra fekvő területeket is művelés alá tudnának vonni Észak-Amerikában, Észak-Európában, Oroszországban és Kelet-Ázsiában. Összességében a kép kiegyensúlyozott lenne, vagyis a klímaváltozás nem eredményezne jelentős gabona-árnövekedést. Ugyanakkor a fejlődő országok - s közülük is a legszegényebbek - nem fogják tudni a termelésekiesés okozta kínálatcsökkenést élelmiszerimporttal ellensúlyozni. Következésképpen nőni fog az elégtelenül tápláltak és éhezők száma.

d) Részben a klímaváltozással függ össze, de ettől függetlenül is számolni kell a különböző **állat- és növénybetegségek** (mint például a száj- és körömfájás, a kergemarha-kór, a sertés- és baromfipestis, a madárinfluenza, a növényi kártevők) gyakoriságának növekedésével és az emberre való áttérjedésével. Ennek a valószínűsége a globalizáció mélyülésével, intenzitásának növekedésével, a kereskedelmi kapcsolatok erősödésével, a népességrobbanással, a migrációs folyamatok felgyorsulásával hozható összefüggésbe. Ennek következménye ugyancsak a hozamok és a termelés mennyiségének csökkenése, az élelmiszerárak emelkedése és az élelmezésbiztonság megingása lehet. A termelés oldalán a legérintettebb országok elsősorban a fejlődő országok, ahol nem állnak rendelkezésre a megfelelő eszközök sem a megelőzésre, sem a járványok megfékezésére, sem pedig a következmények felszámolására. A másik következmény a fogyasztási struktúrának a változása lehet, elsősorban a fejlett országokban, az érintett termékekről a nem-érintettek irányába, az élelmiszerbiztonság (food safety) szempontjait szem előtt tartva.

e) A mezőgazdasági termelést befolyásoló további tényező az egyes országok, s ezen belül is a legfőbb termelő- és exportőr-országok **agrárpolitikájának** változása. Kétségtelen, hogy az elmúlt évtizedekben – részben belső (termelői és fogyasztói), de elsősorban külső (WTO, nemzetközi versenyképesség, keleti kibővülés) nyomásra – jelentős mértékben átalakult a két fő agrárszereplő, az Európai Unió és az USA agrárpolitikája. Habár határozott tendencia mutatkozik a támogatottság és a protekcionizmus csökkentésére, azért még mindig igen jelentős összegeket fordítanak belső támogatásra, továbbra is élnek az exporttámogatás közvetlen és közvetett eszközeivel és magas vámokkal, illetve paratarifális eszközökkel védik érzékeny termékeik belső piacát.

Kétségtelen, hogy 1992 és 2003 között három alkalommal reformálták meg az EU Közös Agrárpolitikáját (1992: MacSharry-reform, 1999: Agenda 2000 és 2003: Fischler-reform), de:

⁴ Lásd.: *Special Event on Impact of Climate Change ...* 2005.

- * az EU közös költségvetésének még mindig mintegy 40%-át az átalakított agrártámogatásokra költi,
- * túltermelési és versenyképességi gondokkal küzd,
- * a termelői jövedelmek továbbra is egyenlőtlenül oszlanak meg,
- * a belső piacra való bejutás még mindig nem könnyű harmadik országok számára, s
- * az adminisztráció és bürokrácia alig csökkent.⁵

Az EU-t egyrészt a már végrehajtott keleti kibővülés, másrészt a jelenleg is folyó WTO-tárgyalások, valamint a világgazdasági versenyképesség fokozásának szükségessé kényszeríti további reformlépések megtételére. Ennek a 2003. évi reform utáni első jelei a cukorreform, a borpiac szabályozásának megváltoztatása, az intervenciós rendszer átalakítása és a zöldség- és gyümölcs-termékpálya módosítása voltak. A reformlépések alapvetően az ártámogatások csökkentésére s a támogatásoknak WTO-konformmá (zöld dobozossá) alakítására irányultak, vagyis a támogatottság továbbra is magas szinten marad, csak formája változik. A további reformlépések mélysége alapvetően a WTO-tárgyalásokon dől el.

Az USA agrárpolitikáját a 2002-ben elfogadott *Farm Security and Rural Investment Act*⁶ fogja meghatározni, amelynek új eleme az ún. anticiklikus támogatások bevezetése, a közvetlen támogatások kiterjesztése és az agrár-környezetgazdálkodás előtérbe helyezése. A FAO becslése szerint a 2002-es agrártörvény irányvonala a 2015-ig terjedő időszakban is folytatódni fog, bár 2008-ban fogják az USA új agrártörvényét elfogadni.

Az agrárpolitikák átalakítása következtében az elmúlt évtizedben némileg közeledett a két agrárhatalom agrárszabályozása (például a termeléstől leválasztott támogatások, a termelés „rugalmasságának” fokozása, a környezetvédelem kiemelt kezelése), bár jelentős eltérések is maradtak az ártámogatás, a jövedelemtámogatás, a kínálatkorlátozás, a termékfeleslegek levezetése és a vámvédelem területén⁷. Elképzelhető, hogy a WTO-tárgyalások lezárulásával tovább fog folytatódni az agrárpolitikák közeledése, legalábbis ami az eszközöket illeti.

f) Mind a világ mezőgazdaságának, mind pedig – s különösen – az agrárkereskedelemnek az alakulását alapvetően fogja meghatározni a 2001 novemberében megindult **WTO Dohai Fordulón** elérendő megállapodás. Mint ismeretes a jelenleg folyó WTO-forduló egyik legfontosabb napirendi pontja az agrárkereskedelem további liberalizálása. 2001 óta nem sikerült megállapodni ezen napirendi pont legfontosabb kérdéseit illetően. Részben ezzel magyarázható a forduló eddigi kudarca és lezárásának kitolódása.

Az agrárkereskedelem liberalizálását illetően az Uruguayi Fordulóhoz hasonlóan 3 nagy témakör köré csoportosíthatók a liberalizációs törekvések:

- i) **A vámvédelem és a piacra jutás kérdése.** Habár az Uruguayi Forduló lezárásaként 1995-ben érvénybe lépett Mezőgazdasági Megállapodás értelmében jelentősen csökkent az agrárpiacok védelme (a vámosítás, a vámcsökkenések, a minimális piacra jutás és a folyó piacra jutás biztosítása következtében), még mindig erőteljesen védettek – elsősorban a fejlett

⁵ Lásd: Kiss 2006.

⁶ Lásd: Kiss 2002

⁷ Lásd: Popp 2004.

országok – agrárpiacai. A piacvédelem legfőbb – s ma már egyetlen WTO-konform – eszköze a vám, amely azonban igen sok termék esetében továbbra is olyan magas, hogy kizárja harmadik országok termékeit. Ezért szerepel a Dohai Forduló célkitűzései között a vámcsúcsok lenyесése, az agrárvámok csökkentése és a vámkvóták növelése vagy eltörlése. Leginkább a fejlődő országok exportőreit sújtja a vám-eszkaláció megléte, vagyis az, hogy a feldolgozott termékeket magasabb vámmal sújtják, mint a nyerstermékeket. Ez nagyban akadályozza magas hozzáadott értékű exportjuk fokozását. Egyelőre nem sikerült egyezsége jutni a vámcsoökkentés mértékét illetően. Szintén a szabad és korlátlan piacra jutást akadályozza a Speciális Védzáradék (SSG = *Special Safeguard Clause*) megléte.

Mivel az USA és a minél teljesebb agrárliberalizáció híveit tömörítő Cairns-csoport egy erőteljesebb piacnyitásban érdekelt, ezért síkra szállnak a vámok csökkentése, az SSG eltörlése és a vámkvóták emelése mellett. Az EU is érdekelt a piacnyitásban, de éppannyira a piacvédelem fenntartásában is. Ezért a védzáradék fenntartása és a piacvédelmi eszköztár bővítése az érdeke. A fejlődő országok pedig a kedvezmények bővítését és a legkevésbé fejlett országoknak vámmentesség biztosítását szeretnék elérni.

ii) **A belső agrártámogatások.** Habár az Uruguayi Fordulón megállapodtak a kereskedelem- és versenytörzítő belső támogatások csökkentésében, a fejlett országok (EU, USA, Japán, Norvégia, Svájc) agrárgazdaságát még mindig a termeléshez viszonyítva magas, részben WTO-konform, részben pedig nem WTO-konform támogatások torzítják.⁸ Ezért áll a viták kerzstttüzében a támogatások további csökkentése. Habár elvileg az USA és az EU is egyet ért a támogatások csökkentésével, az EU ezt a kérdést összekapcsolná az ún. nem-kereskedelmi megfontolások (*non-trade concerns*) kérdésével s ragaszkodik az előző fordulón elfogadott formula, vagyis a zöld, a sárga, de különösen a kék doboz fenntartásához. A belső támogatásokat illetően a Cairns-csoport a legradikálisabb: a sárga és a kék dobozos támogatások 50%-os csökkentését és a zöld doboz tartalmának felülvizsgálatát követelik.

iii) **Exporttámogatások.** A WTO-tagok egyetértenek az exporttámogatások további csökkentésével, de mindegyik fél azt a támogatásfajtát tartja csökkentendőnek, amit maga egyáltalán nem alkalmaz, vagy amiből viszonylag keveset alkalmaz. Míg az USA egyetért a közvetlen exporttámogatások csökkentésével, addig az állami exporthitel és -garancia intézményét továbbra is nemzeti hatáskörben hagyná, s az Állami Kereskedelmi Vállalatok tevékenységét szigorúan szabályozná. Az EU egyetért a közvetlen exporttámogatások csökkentésével, de az egyéb exporttámogatási formákat (exporthitel, élelmiszersegély, ÁKV-k) is legalább olyan szigorúan szabályozná. A Cairns-csoport az exporttámogatások teljes felszámolását követeli.

⁸ 2003-ben az EU-ban 35 milliárd eurónyi sárga dobozos, 30 milliárd eurónyi kék dobozos és 19 milliárd eurónyi zöld dobozos támogatást nyújtottak. Az USA évi 60-80 milliárd dollárral támogatja agrárgazdaságát. Az OECD-országok összesített belső támogatása 2004-ben 225,7 milliárd euró volt.

Miután 2006 júliusában megszakadtak a tárgyalások, így ma még nem lehet tudni, hogy a fentiekben vázolt fejlemények mikor következnek be.

2.2. A mezőgazdasági termelés és a fogyasztás várható alakulása

A 2005-2015 közötti időszakban az agrártermékek iránti **kereslet** a fejlődő országokban fog dinamikusabban növekedni a népesség növekedése, az emelkedő l főre eső jövedelem és az urbanizáció hatására. A legerőteljesebben az állati termékek és a takarmányok, valamint a zöldségek, a gyümölcsök és a feldolgozott élelmiszerek iránti kereslet fog nőni. Az erőteljesen növekvő kereslet pedig importgeneráló hatással fog járni, ami együttesen azt eredményezi, hogy a fejlődő országokban az agrártermékek **fogyasztásának** növekedése erőteljesebb lesz, mint az OECD-országokban. A világ **agrártermelése** jelentős mértékben fog bővülni a következő 10 évben, de kevésbé dinamikus, mint az elmúlt évtizedben. A fejlődő országok kibocsátásának növekedési üteme valamennyi vizsgált árucsoport esetében⁹ meg fogja haladni a fejlett országokét (lásd a 2. táblázatot).

2. táblázat
A termelés és a fogyasztás évi átlagos növekedési üteme, 2005-2015

	Termelés			Fogyasztás		
	%			%		
	Összes	OECD	Nem-OECD	Összes	OECD	Nem-OECD
Búza	1.2	1.0	1.3	1.1	0.9	1.2
Rizs	1.5	0.0	1.6	1.3	0.1	1.4
Takarmánygabona	1.6	1.3	2.0	1.5	1.4	1.6
Olajos magvak	2.2	0.6	3.3	2.4	1.4	3.1
Marhahús	1.9	0.7	2.7	2.0	0.8	2.7
Sertéshús	1.9	0.8	2.4	1.9	0.8	2.4
Baromfihús	2.4	1.6	3.0	2.4	1.8	2.9
Tej	1.5	0.7	2.2	..	..	..
Vaj	1.6	-0.4	2.8	1.7	-0.3	2.7
Sajt	1.5	1.4	2.0	1.6	1.5	2.0
Növényi olaj	2.6	1.5	2.9	2.7	1.8	3.2
Cukor	1.9	-1.1	2.9	1.7	0.4	2.2

Forrás: OECD-FAO Agricultural Outlook 2006-2015, OECD/FAO 2006, 17. oldal

⁹ De különösen az olajos magvak, a rizs, a cukor, a sertéshús és a marhahús esetében.

A fenti tendenciákból következik, hogy az **OECD-országok** súlya mind a világ agrártermelésén, mind pedig az agrártermékek fogyasztásán belül csökkenni fog (lásd a 3. táblázatot). Vagyis az elkövetkező években a **fejlődő országok**, s közülük is elsősorban Brazília, India és Kína nagymértékben fogják meghatározni a világ mezőgazdasági termelésének és kereskedelmének alakulását. Mindez azt eredményezi, hogy a következő 10 évben a világ agrárpiacain számítani kell a verseny élesedésére nemcsak a tradicionális exportőrök, de elsősorban a fejlődő országok és a feltörekvő gazdaságok részéről. A **legkevesbé fejlett fejlődő országok** ugyanakkor nettó élelmiszerimportőrök lesznek/maradnak, mivel esetükben a népesség növekedési üteme magasabb lesz, mint a termelés növekedéséé a meglehetősen alacsony termelékenység következtében.

3. táblázat

Az OECD-országok részesedése a világ agrártermék termeléséből és fogyasztásából (%)

	Termelés			Fogyasztás		
	%			%		
	2005	2010	2015	2005	2010	2015
Búza	40,9	40,5	40,2	32,6	32,4	31,8
Rizs	5,5	5,0	4,7	5,2	4,9	4,6
Takarmánygabona	52,8	51,5	51,1	49,3	49,9	48,9
Olajos magvak	42,2	38,3	36,0	40,2	37,6	36,2
Marhahús	41,1	39,3	36,3	41,5	39,6	36,9
Sertéshús	36,0	34,0	32,5	34,7	32,6	31,2
Baromfihús	45,1	43,5	41,8	42,8	41,2	40,1
Tej	46,6	44,8	42,9	,,	,,	,,
Vaj	42,2	38,3	34,8	36,1	32,3	29,5
Sajt	78,1	78,0	77,1	76,1	75,5	75,1
Növényi olaj	27,1	25,5	24,5	34,1	32,2	31,1
Cukor	28,6	23,1	21,2	27,5	26,0	24,1

Forrás: OECD-FAO Agricultural Outlook 2006-2015, OECD/FAO 2006, 17. oldal

2.3. Az agrárkereskedelem és az árak alakulása

Ami a világ **agrárkereskedelmének** várható alakulását illeti, míg a kereslet erőteljes növekedése a kereskedelmet dinamizálná, addig a kereskedelem útjában álló akadályok némileg visszafogják a növekedési ütemet. A fejlődő országok és a feltörekvő gazdaságok elsősorban tömegárukkal fognak megjelenni a világpiacon, a fejlett országok pedig az élelmiszeripar globalizálódása következtében elsősorban magasabb hozzáadott értékű termékekkel, feldolgozott agrártermékekkel fognak részt venni a világ agrárkereskedelmében. Tovább fog folytatódni az a tendencia, hogy a feldolgozott termékek forgalma erőteljesebben fog nőni, mint a tömegáruké. Ugyanakkor a növekedés dinamikáját visszafogja a vám-eszkaláció.

Az **állati termék kereskedelmet** alapvetően a fejlődő országok növekvő importja fogja meghatározni. A fejlett országokban ugyanis már most elég magas ezen termékek

fogyasztása. Az ő esetükben a változatosság és a minőség iránti igény fogja a kereskedelmet dinamizálni. A húskereskedelem alakulása a különböző állatbetegségek kitörésének megfelelően fog ingadozni. Ami a főbb exportőröket illeti, az USA és Kanada visszaszerzik korábbi pozícióikat a világ (marha)hús piacán, ugyanakkor számolni kell a latin-amerikai országok (Brazília, Argentína, de Chile, Mexikó) növekvő versenyével ezen országok növekvő versenyképessége és masszív beruházásai következtében. A sertéspiacon Kína növekvő termelésével és exportjával kell számolni, míg a baromfipiacon Brazíliáéval.

A világ **tejtermék**termelését és -kereskedelmét továbbra is az OECD-országok fogják dominálni, míg a kereslet elsősorban az OECD-n kívül fog nőni. A legfőbb exportőrök Ausztrália, Új-Zéland és az EU maradnak, míg a legfőbb vásárlók Oroszország, Ukrajna és Argentína, valamint a közel-keleti és észak-afrikai országok lesznek.

A világ legfőbb **búza**exportőrei továbbra is Argentína, Ausztrália, Kanada, az EU és az USA maradnak, bár számolni kell Ukrajna és Kazahsztán növekvő búzaexportjával. Az import elsősorban azon országok esetében fog nőni, ahol a népesség- és jövedelemnövekedés erőteljes lesz, de a földszűke és a klimatikus viszonyok nem tesznek lehetővé jelentős termelésnövelést (Egyiptom, Nigéria, Brazília, Mexikó).

A **takarmánygabona**-kereskedelem elsősorban a helyi állatállomány növekedése és a takarmánytermelés ettől való elmaradása hatására fog dinamizálódni. A legfőbb takarmánygabona a kukorica, amelynek az USA marad legfőbb termelője, fogyasztója és exportőre, bár számolni kell a kelet-európai, az argentin és a brazil szállítók növekvő versenyével. Kína 2010-re nettó kukoricaimportőrré válik. További jelentős takarmányimportőrök lesznek: Mexikó, Észak-Afrika, a Közel-Kelet, Kína, Ázsia és Latin-Amerika. A takarmányimport kevésbé fog nőni azokban az országok (például Japán vagy Korea), ahol a lakosság hússzükségletét nem a helyi állatállomány növelésével, hanem húsimporttal akarják megoldani.

A **rizs** – a búzához és a takarmány-gabonákhoz képest – kevésbé vesz részt a világkereskedelemben. Ugyanakkor a rizskereskedelem dinamizálódását valószínűsíti, hogy Ázsia és Afrika kereslete meg fogja haladni a hazai termelést. A legfőbb exportőrök Thaiföld és Vietnam, valamint az USA maradnak.

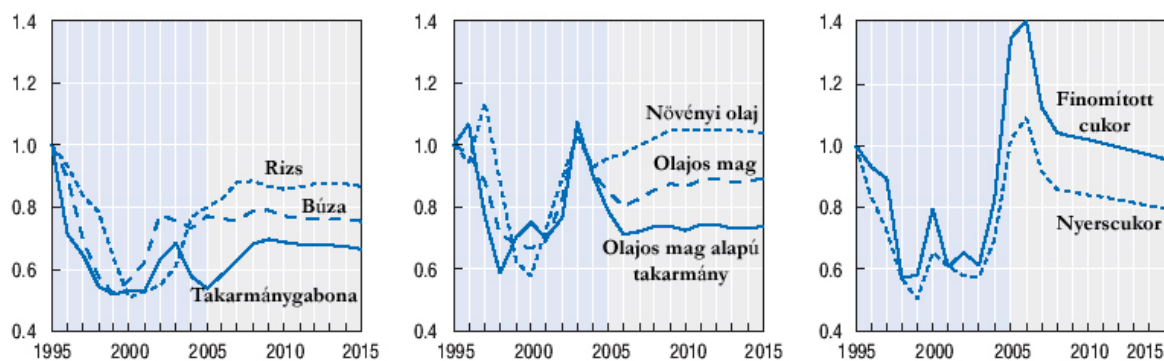
Az **olajos magvak** világkereskedelmét egyrészt a növényi olaj iránti kereslet növekedése, másrészt a sajtoló kapacitás emelkedése fogja dinamizálni. A legfőbb olajos mag importőr Kína lesz, míg a legfőbb növényi olajimportőr Kína, India, Pakisztán és az EU. A világ 3 vezető olajos mag exportőre (USA, Brazília és Argentína) a világexport 80%-át fogja adni a vizsgált időszakban.

A világ **cukor**exportjának 40%-át már most is Brazília adja, s részaránya az időszak alatt csak tovább fog nőni. A cukorexportot még a cukornád alapú etanol termelés sem fogja jelentősen visszafogni. Az EU cukortermelése és szubvencionált exportja a cukor termékpálya átalakítása következtében csökkenni fog, sőt az EU cukorimportőrré is válhat. Ugyanakkor kismértékben nőni fog Ausztrália, Thaiföld és Kuba, illetve 2008-tól Mexikó cukortermelése és –exportja. A legfőbb nyerscukor-importőr Oroszország marad, de nőni fog az EU cukorimportja is az EBA (*Everything but Arms*) hatályba lépése következtében, s Kínáé is.

Ami az **agrárárak** alakulását illeti, termékenként eltérő mértékben nőnek a nominális árak, míg a reál-árak csökkenő tendenciát mutatnak. A búza nominális ára csak kismértékben változik 2005 és 2015 között, mivel a kereslet és a kínálat egyensúlyban lesz. A kukorica árak erőteljesebb növekedése az USA exportjának csökkenésével és etanol termelésre való felhasználásával magyarázható. A rizs áremelkedése a termelési korlátokra vezethető vissza. Reálértékben a rizs ára ugyancsak emelkedni fog, míg a búzáé és a kukoricáé csökkenni fog a korábbi trendeknek megfelelően.

Az olajos magvak árát a növekvő termelékenység és termőterület, illetve az emelkedő kereslet fogja alakítani. A cukor ára 2005/2006-ban 25 éves rekordot döntött, annak következtében, hogy a kereslet jóval meghaladta a kínálatot. Mivel a jelenlegi termelés már reagált a magas árakra, így a cukor-árak csökkenésével kell számolnunk. (Lásd a 2. ábrát.)

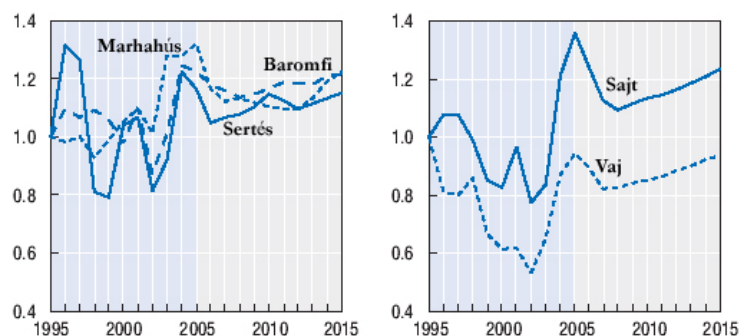
2. ábra
A növényi termékek nominális árának alakulása 2015-ig
(1995 = 1)

Forrás: OECD-FAO Agricultural Outlook 2006-2015, OECD/FAO 2006, 21. oldal

Ami az **állati termékek** áralakulását illeti, a tejtermékek nominális ára 2008 után ismét emelkedni fog, elérvén a 2005-ös szintet a vizsgált időszak végére. Az árnövekedés mögött elsősorban a fejlődő országok erőteljes importkereslete, másrészt az EU és Új-Zéland termelés-csökkenése áll. A húsfélék árai stabilizálódni látszanak a 2003-2005-ös árrobbanás után, a csökkenő takarmány árak és a növekvő hatékonyság következtében. (Lásd a 3. ábrát.)

3. ábra
Az állati termékek nominális árának alakulása 2015-ig
(1995 = 1)

Forrás: OECD-FAO Agricultural Outlook 2006-2015, OECD/FAO 2006, 22. oldal

Következtetések a magyar külgazdaság-politika részére

Magyarország a világ legtöbb országához képest, de még sok európai országhoz képest is, igen kedvező agráradottságokkal rendelkezik, ezért vitális érdeke **agro-potenciáljának** kihasználása, annak inkább, mivel az elkövetkezendő években felértékelődnek azok az országok, amelyek termékeny földekkel, elégséges vízkészletekkel és termelőkapacitással rendelkeznek. Becslések szerint jelenleg a magyar mezőgazdaság 60%-on teljesít.

Az **export-orientációra** való hosszú távú berendezkedést egyrészt a bemutatott világ gazdasági és agrárpiaci tendenciák indokolják: a világ agrárpiacait a növekvő kereslet fogja vezérelni. Másrészt az agrárgazdaság a magyar gazdaságnak egyik olyan szektora, amely nettó agrárexportóri pozíciója révén jelentős mértékben hozzá tudott járulni a külgazdasági **egyensúly** javításához, s erről a jövőben sem tud lemondani.

Ahhoz, hogy a magyar mezőgazdaság sikeres nettó exportőr maradjon, több feltételt is teljesíteni kell. Habár az agrárvilágpiac kereslet-vezérelte lesz, éppen ezért egyre több ország látja értelmét az agrártermelés növelésének, ami a **verseny** fokozódásához fog vezetni. Ebben csak **versenyképességünk** fokozásával, az áruszerkezet átalakításával, a minőség javításával stb. tudunk helytállni. Az **áruszerkezetet** mindenképpen a feldolgozott, magas hozzáadott értékű termékek irányába kellene elmozdítani, s prioritást kellene adni az állati termékeknek, valamint a zöldség- és gyümölcs-szektornak. Ami a relációs struktúrát illeti, az előrejelzések szerint az agrárvilágpiac súlypontja a **fejlődő** és a feltörekvő országok irányába fog eltolódni, Magyarország pedig erőteljesen beágyazódott az EU-ba: agrárimportunk 90%-a innen ered, míg agrárexportunk 70%-a ide irányul. Habár kétségtelen, hogy a piacra jutás elvileg az EU-26-ok esetében a legkönnyebb, kívánatos lenne a földrajzi struktúra diverzifikálása.

Magyarország **agrármozgásterét** ugyanakkor erőteljesen behatárolja európai uniós tagságunk. Mivel az Európai Uniónak csak agrárpolitikája van, de agrárstratégiája nincs, ezért agrárstratégiánkat magunknak kell kialakítani. A kialakításkor ugyanakkor figyelembe kell venni azt a keretet, amit az **EU Közös Agrárpolitikája** jelent. Ráadásul

ez a keret állandó változásban van: a 2002-es Koppenhágai Csúcs óta többet változott az EU agrárpolitika, mint egész fennállása óta. Gondoljunk csak a 2003. évi Fischler reformra, a cukorreformra, a borreformra, a zöldség- és gyümölcs termékpálya átalakítására vagy a kukorica intervenció körüli bizonytalanságra. Közepes ország és új tag lévén nem sok beleszólásunk van az agrárpolitika alakításába.

Mozgásterünk másik korlátja pedig a **WTO**, illetve a Dohai Forduló ma még homályba vesző rendelkezései. Amennyiben az agrár-megállapodás az előrejelzésünknek megfelelő irányt vesz, akkor az alábbiakra kell számítani:

- * a vámok csökkentése következtében az EU s így Magyarország piacvédelmi szintje is csökkenni fog, vagyis erősödni látszik a verseny az EU-s és a belső, hazai piacon;
- * természetesen a mi piacra jutásunk is javulhat exportunk 30%-a esetében, de kérdés, hogy képesek leszünk-e ezt kihasználni, állni tudjuk-e az OECD-országok, de egyre inkább a fejlődő országok növekvő versenyét harmadik országok piacán;
- * a fenti kérdés annál is inkább jogos, hiszen az exporttámogatásokat csak egyre csökkenő mértékben, 2013-tól pedig egyáltalán nem fogjuk tudni igénybe venni;
- * ráadásul a WTO-megállapodás erőteljesen csökkenteni fogja azokat a belső agrártámogatásokat, amelyek 2013-ig tartó növekedését a csatlakozási szerződés magában foglalja.

A fenti bizonytalanságot csak tovább fokozhatják olyan tényezők, mint az éghajlatváltozás, az olajárak alakulása, állat- és növénybetegségek megjelenése, járványa.

Hivatkozási jegyzék

Karekezi, St. – Kithyoma, W. (2006): *Bioenergy and the Poor*, Nairobi

Kiss, Judit (2002): *A magyar mezőgazdaság világgazdasági mozgástere*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2002, 406 pp.

Kiss, Judit (2006): Az EU agrárpolitikájának főbb kérdőjelei és a várható megoldási módok = *EU-tanulmányok VI*, Budapest: Nemzeti Fejlesztési Hivatal, 2006, pp. 201-223

OECD-FAO Agricultural Outlook 2006-2015, OECD/FAO 2006

Popp József (2004): *Az EU Közös Agrárpolitikájának elmélete és nemzetközi mozgástere*, Európai Agrárpolitika Kft., Budapest, 2004, 320 pp.

Special Event on Impact of Climate Change, Pests and Diseases on Food Security and Poverty Reduction, 31th Session of the Committee on World Food Security, 23-26 May, FAO

The state of food and agriculture 2005, FAO, 2005, Rome

The state of food and agriculture 2006, FAO, 2006, Rome